

stano primorani vraćati se misli onih autoriteta koji su se nametnuli ili koji su nam nametnuti kao nezaobilazni. Sivolovito se valja truditi otkrivati zaboravljene mislioe, one koje opće mišljenje nije prepoznalo ili one koje je društvena zvijer prognala s obzorja (teološke) misli. Zato razumijemo zašto Raguž u ovome svome djelu, kao uostalom i u mnogim svojim razgovorima koje je objavio, dijalog vodi upravo s prijateljima i prijateljicama koji su pali u zaborav, koji ne stoje u sigurnom području »općega mišljenja«.

U ovom smo prikazu, kako smo uvodno naznačili, donijeli samo neke zajedničke nazivnike prepoznate u Raguževoj novoj knjizi, a koji su nam se učinili posebno važnima pod vidom poticaja na cjelovito čitanje istoga djela. Ono o čemu nam ta knjiga, počevši već od svoga naslova, daje misliti jest mogućnost i potreba teološke misli koja se nadahnjuje u *ateološkom* svijetu. To je svijet mišljenja koji nije svijet strogo znanstvene teologije, ali ako se u njemu usudimo misliti teološki, onda se ne će dokinuti znanstvenost same teologije, nego će se ići onkraj te znanstvenosti – obogaćujući i produbljujući samu teologiju i navještaj. To opet znači da ćemo razvijati teološku misao koja nije sterilna i dosadna, već životna i privlačna, koja kroz svoje riječi i misli stvarno pronalazi i pogađa čovjeka u njegovu životu donoseći mu Boga Isusa Krista. Pritom uvijek treba računati s onim što je Raguž ovako izrekao: »Biti 'teolog', riječ koju prezirem i izbjegavam, znači zapravo

ne biti teolog u današnjem smislu riječi (školski teolog; teolog vjere i razuma), nego biti teolog kao onaj koji misli tako što puno pati i puno ljubi. (...) Zato se do istine vjere dolazi vrlo često prije neistinom, onim što svijet smatra neistinom, a što je u Božjim očima istina. I obratno, ono što svijet smatra istinom, to ne dovodi do vjere, jer je to u Božjim očima neistina.« (str. 96-97.) **Boris Vulić**

Boško PEŠIĆ

Portreti filozofije: Heidegger, Jaspers, Arendt

– Naklada Breza, Zagreb, 2019.,
151 str.

Portreti filozofije druga je samostalna monografija profesora Boška Pešića te je izišla u veljači 2019. godine u izdanju Naklade Breza. Knjiga ima dvojak karakter u tome što sadrži mnoštvo autorovih izvornih, metafizofskih promišljanja o naravi same filozofije, koja se pak isprepliću s mislima M. Heideggera, K. Jaspersa i H. Arendt radi ne samo prikaza osnovnih filozofema navedenih mislioca nego i kao sredstvo razjašnjenja samih autorovih stavova.

Uvodeći u tematiku knjige, u *Proslavu* autor ne tematizira filozofske mislioe iz naslova monografije, već prezentira svojevrsno pitanje: »Kako se to još može ozbiljno baviti filozofijom?« Otkako su se prirodne znanosti metodološki osamostalile u 17. stoljeću, problem *vrijednosti* filozofije i njezina položaja

među znanostima ostao je neriješeno pitanje koje se zadnjih desetljeća sve manje i premalo tematizira. Možda je za to najviše zaslužan Kant, nakon čije je kritike bilo teško nadići granice spoznaje koje je on definirao i nakon koga više nije bilo moguće govoriti o pitanju *kako doći do spoznaje, nego je li spoznaja uopće moguća*. Ipak, svijest o svojim ograničenjima predstavlja jednu posebnost filozofije koja vlastitu situaciju ne uzima zdravo za gotovo, nego ju uvijek iznova preispituje te si ne dopušta dogmatičnost. To se kritičko naslijeđe filozofije u 20. stoljeću manifestiralo kroz raznorazne pravce u filozofiji koji su se uhvatili onoga kritičkoga posla koji druge discipline nisu mogle izvršiti nad sobom. No posebnost je filozofije i u tome što se ona ne zadržava na razini zatvorenih prostorija i institucija; ona odbija mistifikaciju i želi izići na ulice. Te su dvije karakteristike filozofije i ono što povezuje Heideggera, Jaspersa i Arendt, a što je autor knjige pokušao poručiti kroz tekst. Pitati znači filozofirati, a filozofirati znači biti slobodnim, dok biti slobodnim znači biti čovjekom.

Autor već na početku zauzima oprezan stav da svaki pokušaj definiranja filozofije radi njezina preciziranja, osobito što se tiče njezine metodologije i jezika izričaja, predstavlja njezino ograničenje, a ujedno i ograničenje i osiromašenje mišljenja. Šarolikost toga problema autor je prikazao kroz glavninu knjige tematizirajući pojmove *stvar, jezik, mišljenje* u dijelu *Heidegger*, zatim *kommunikacija, sloboda, egzistencija* u dijelu

Jaspers te naposljetku *htijenje, prosudba, djelovanje* u dijelu *Arendt*. Svaki od triju dijelova knjige dakle tematizira tri ključna pojma navedenih mislioca koji mogu poslužiti kao dobra osovina za razumijevanje općega misaonoga kretanja tematiziranih filozofa.

Dio knjige pod naslovom *Heidegger* autor započinje promišljanjima o *stvari*, no zapravo se, u skladu s osnovnom misli ove knjige, javljaju i promišljanja o samoj filozofiji. Koristeći se Heideggerovim tvrdnjama, Pešić upozorava da je zadaća filozofije uvijek iznova promišljati onu samorazumljivost koja se nameće pri promatranju stvari u svijetu, koje pak svojom blizinom mogu dati lažni dojam jasnoće i transparentnosti, ali i samu sebe. Posebnost je filozofije stoga u tome što čovjeka približava onomu što mu je prividno blisko, a što mu pak otvara vrata istinskom promišljanju svijeta oko sebe. Kako bi se stvari moglo intelektualno pristupiti, upozorava Pešić u poglavlju *Jezik*, isto je tako, naočigled paradoksalno, potrebno napraviti odmak od svakodnevne uporabe jezika i ustaljenoga jezičnoga poimanja. Tek takvo približavanje oslobađa prostor mišljenju koje sada u »osmišljavajućem razabiranjju« stvar može zahvaćati neopterećeno prijašnjim preprekama, zaključuje i zaokružuje autor ovaj dio knjige u poglavlju *Mišljenje*.

U dijelu knjige naslovljenom *Jaspers* autor zalazi u praktičnu domenu analizirajući neka važnija Jaspersova promišljanja egzistencije, koja su detaljnije ra-

zjašnjena, ponovno u skladu s namjerom izraženom na početku knjige, autorovim elaboracijama o samoj filozofiji. Tako se pojam komunikacije, koji treba shvaćati u najširem smislu, ukazuje kao sredstvo kojim egzistirajući čovjek, kao »biće smisla«, može ispuniti mogućnosti svojega *biti*. Istinska komunikacija ne znači ništa drugo nego promišljati drugoga, što nužno podrazumijeva i promišljanje vlastitosti. I ovdje filozofija pomaže kao svojevrsni orijentir, doduše, ne kao putokaz u bilo kojem smjeru, nego kao onaj misaoni put koji otvara (samo)svijest o vlastitoj slobodi. Upravo je takvo promišljanje vlastitosti manifestacija slobode do koje egzistencija dolazi »u osporavajućem prevladavanju sebi nametnutih identiteta«. Ti vanjski nametnuti identiteti nisu izniman slučaj kakav se, recimo, nalazi u totalitarnim režimima, nego su egzistencijalna sastavnica čovjeka koji je povijesno i kulturno ukorijenjeno biće. Borba egzistencije i okoline stoga je neminovna. Štoviše, ona je i preduvjet manifestacije same egzistencije jer »povijesna svijest« o vlastitoj situaciji egzistenciji pruža »medij slobode« koji otvara daljnje puteve, zaključuje autor u jaspersijanskom tonu.

Dolaskom do trećega, zadnjega dijela knjige čitatelj može zamijetiti svojevrsnu gradaciju pri tematiziranju filozofije i mišljenja. Dok je u dijelu *Heidegger* autor tematizirao odnos čovjeka i njegova osobitoga mišljenja, u dijelu *Jaspers* taj je odnos smješten u širi kontekst kao odnos spram *Drugog*, a u dijelu *Arendt* taj će se odnos dodatno proširiti i promi-

sliti preko dinamike *pojedinaac – društvo* u kojem mišljenje igra ključnu ulogu. U skladu s tim autor precizira htijenje duha kao mišljenje koje omogućuje ono »stati i promisliti«, nasuprot svakodnevnom automatizmu obavljanja. Uistinu, dinamika pojedinca i društva bitno je obilježena interesnim pritiscima, dok izostanak prosudbe i mišljenja dovodi do izvršavanja nametnutih interesa. U misaonoj orijentaciji, koja je prijeko potrebna, filozofija može pomoći da htijenje zadobije smislenost te spriječiti da se ljudska budućnost tek dogodi. U tom se smislu javni prostor javlja kao tlo manifestacije mišljenja, što za posljedicu ima rasterećenje napetosti pojedinca i društva, ali ne distanciranjem, nego integracijom pojedinca i drugoga. Funkcija javnoga prostora, da se izbjegne konfuzija, nije ona uniformnost, koja se nastoji izbjeći, nego je ono mjesto susreta različitih mišljenja. Javni prostor međutim nije nekakav *prostor* koji je fizički definiran, nego on predstavlja opće stanje društva u kojem je djelovanje vođeno promišljenim htijenjem.

U posljednjem dijelu knjige naslovljenom *O (ne)razumljivosti i (ne)znanstvenosti filozofije*, koji služi umjesto pogovora, nalaze se isključivo autorova promišljanja o filozofiji i mišljenju, što predstavlja najizvorniji dio ove monografije. Na tom mjestu potvrđuje se ono što je tek naznačeno u uvodu, što je elaborirano u trima glavnim dijelovima i što zadobiva svoju jasnoću po završetku toga misaonoga puta, a to je paradoks pokušaja ukalupljivanja filozofije

u moderne standarde znanstvenosti. Svaki je takav pokušaj, ponovno naglašava autor, dokidanje svih onih plodova vlastitoga mišljenja koje su Heidegger, Jaspers i Arendt istaknuli kao važne i za pojedinca i za društvo. Ograničavanje filozofije stoga je ujedno i ograničavanje čovjekove mogućnosti da zaista bude čovjekom. Onaj kritički zadatak filozofije ne tiče se samo teoretskoga, radi unaprjeđenja čovjekova znanja, nego se tiče i praktičnoga, kako bi se unaprijedili ljudski odnosi. Ta je *misija* filozofije počela još sa Sokratom, a ona ni danas ne gubi na svojoj važnosti, što pokazuje i ova monografija. **Mislav Uzunić**

Darko TOMAŠEVIĆ

Život, ljudi i običaji u Bibliji

– Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Sarajevu – Glas Koncila,
Zagreb, 2019., 250 str.

U nizu *Radovi* pod brojem 29 (Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, kao izdavač, i Glas Koncila, Zagreb, kao suizdavač) objavljena je knjiga profesora sarajevskoga Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta Darka Tomaševića pod naslovom *Život, ljudi i običaji u Bibliji*.

Knjiga ima ukupno 249 stranica teksta, od toga *sadržaj* (str. 5-6.), *uvod* (str. 7-8.) *tekst knjige* (str. 11-236.), *bibliografija* (str. 237-247.), *mrežne stranice* (str. 247-249.). Bibliografija sadrži stotinu šesnaest (116) autora s ukupno stotinu šezdeset dva (162) naslova, se-

damdeset (70) mrežnih stranica, od toga ukupno četrdeset osam (48) mrežnih stranica *Wikipedije*. Već na početku knjige, u *uvodu* (str. 7.), autor donosi svoje nakane i ciljeve: »Želim svima da, upoznavajući Bibliju, njezine ljude, život i običaje, raste njihova ljubav prema objavljenoj Božjoj Riječi.« Podijeljena je u osam (8) poglavlja i na koncu donosi zaključak. Prvo poglavlje najopsežnije je (str. 11-62.) i donosi cijeli niz tema: *Mjesto stanovanja biblijskih ljudi, Obitelji, Žene, Djeca, Brak u Starom i Novom zavjetu, Rođenje djece, Djetinjstvo i mladost, Školovanje djece*. Kao polunomadski narod, Izraelci su najprije živjeli u šatorima, jer su se selili od mjesta do mjesta tražeći ispašu za svoju stoku, a tek kasnije u kućama, koje su bile izgrađene od kamena, drveta, blata i trske, kasnije od pečene cigle. Autor navodi relevantne biblijske tekstove koji potkrjepljuju njegove tvrdnje. Što se tiče obitelji, autor govori o endogamiji (praksa sklapanja brakova s pripadnicima vlastitoga naroda), a u okviru toga često otac ili majka biraju bračnoga druga za svoju djecu; specifičnost je braka da Izraelci poznaju tzv. leviratski/djeverski brak. Brat je dužan s udovicom svoga pokojnoga brata podignuti mu potomstvo. Rastava braka nije uobičajena, a treba reći da, ako do toga dođe, muž otpušta ženu, a ne obratno. Tekstovi govore da uglavnom majka daje imena djeci. Djeca su blagoslov i ne moći imati djece tragedija je koja graniči s Božjim prokletstvom. Djeca su odgajana tako da nauče obavljati kućne